

Ağ Gelin Efsanesi ve Taş Kesilme Motifinin Psikolojik ve Sosyal Açidan İncelenmesi

Seval KOCAER*

Araştırma Makalesi

ÖZET

Efsaneler, insanoğlunun hayal gücünün, zekâsının ürünleri ve anlatıldığı toplumun insan ilişkilerinde ve toplumsal yaşamında etkili olan kültür değerleridir. İnsanların açıkça ifade edemediği değerleri, adetleri, duygu, düşünce ve davranışları efsaneler yardımıyla dile getirerek toplumdaki insanlara yol göstermektedir. Bu nedenle bir kültürün gelenek-göreneklerinin, örf, adetlerinin yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında en önemli araçlarından biridir. Ayrıca toplumun düzen, yaşayış, sosyal ve psikolojik ve birçok özelliklerini de yansıtmaktadırlar. Bu çalışma da kültürel, sosyolojik ve psikolojik birçok imgeyi bünyesinde barındıran "Ağ Gelin Efsanesi" örneklerinin, taş kesilme motifinin kullanışı, psiko-sosyal temelleri ve işlevleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, efsaneler yalnızca sözlü kültür ürünleri olarak değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun bilinçaltında yer alan düşünce yapılarını, korkuları, arzuları ve toplumsal normları sembolik bir düzlemde ifade eden anlatılar olarak değerlendirilmelidir. Ağ Gelin Efsanesi örneklerinde görülen "taş kesilme" motifi, yalnızca bir ceza ya da mucize anlatısı değil; aynı zamanda bastırılan duyguların, ahlaki sınırların ve toplumsal yaptırımların metaforik bir dışavurumu niteliğindedir. Bu motif, bireyin toplumla ve doğayla kurduğu ilişkideki dengesizlikleri, itaat ve başkaldırı ikilemlerini, kutsal olanla dünyevi olan arasındaki sınırları görünür kılar. Efsane metinlerinde bu türden dönüşüm imgeleri, kültürel bellekte travmatik olayların işlenmesine, kolektif bilinçaltının inşasına ve sosyal denetimin sağlanmasına hizmet eder. Dolayısıyla, taş kesilme motifi hem bireysel psikolojik süreçlerin hem de toplumsal kontrol mekanizmalarının sembolik bir yansımasıdır. Bu çalışma kapsamında Ağ Gelin anlatılarının söz konusu motif çerçevesinde nasıl şekillendiği, bu anlatıların hangi kültürel kodları barındırdığı ve birey-toplum ilişkisini nasıl yapılandırdığı incelenerek, efsanelerin kültürel aktarım ve toplumsal düzen içerisindeki işlevleri daha derinlikli biçimde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Ağ Gelin Efsanesi, taş kesilme motifi, işlev, psiko-sosyal açı.

*Doktora Öğrencisi, Seval Kocaer,
Hacettepe Üniversitesi

ORCID: 0009-0005-9871-5315
E-posta: sevalkocaer@hotmail.com

Başvuru Tarihi: 16.04.2025
Kabul Tarihi: 19.06.2025
Yayınlanma Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Kocaer, S. (2025). "Ağ Gelin Efsanesi ve Taş Kesilme Motifinin Psikolojik ve Sosyal Açidan İncelenmesi". *BUEFD*, 10(1), 237-252.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1677841>

The Legend Of The Ağ Gelin and Stone Cutting Motifpsychological and Social Analysed From The Perspective Of

Seval KOCAER*

Research Article

*PhD Student, Seval Kocaer,
Hacettepe University

ORCID: 0009-0005-9871-5315
E-mail: sevalkocaer@hotmail.com

Submitted Date: 16.04.2025
Accepted Date: 19.06.2025
Published Date: 20.06.2025

Citation: Kocaer, S. (2025). "The Legend Of The Ağ Gelin and Stone Cutting Motifpsychological and Social Analysed From The Perspective Of". BUEFD, 10(1), 237-252.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1677841>

ABSTRACT

Legends are the cultural values that are effective in the human relations and social life of the human being's imagination, the products of his intelligence, and the society he describes. It expresses the values, customs, feelings, thoughts and behaviors that people can not express clearly with the help of legends and guides the people in society. For this reason, a cul- ture is one of the most important means of keeping tradition-customs, customs, traditions and future generations. They also reflect the social order, life, social and psychological characteristics of the society. In this study, the usage, psycho-social aspect and functions of the stone cut motif of "Ağ Gelin Legende" samples, which contain many cultural, sociological and psychological images, have been evaluated. In this context, legends should be considered not only as oral culture products, but also as narratives that express the thought structures, fears, desires and social norms in the subconscious of the individual and society on a symbolic level. The motif of 'being cut into stone' in the Ağ Gelin Legend is not only a narrative of punishment or miracle, but also a metaphorical expression of repressed emotions, moral boundaries and social sanctions. This motif makes visible the imbalances in the individual's relationship with society and nature, the dilemmas of obedience and rebellion, and the boundaries between the sacred and the profane. Such images of transformation in myth texts serve to process traumatic events in cultural memory, to construct the collective unconscious and to ensure social control. Therefore, the motif of being cut into stone is a symbolic reflection of both individual psychological processes and social control mechanisms. Within the scope of this study, how the Ağ Gelin narratives are shaped within the framework of the motif in question, which cultural codes these narratives contain and how they structure the individual-society relationship are analysed, and the functions of legends in cultural transmission and social order are revealed in more depth.

Keywords: Legend, Ağ Gelin Legend, stone cutting motif, psycho-social angle.

Giriş

Efsaneler; tarihsel gerçekliğe dayandırılmak istenen, genellikle olağanüstü olayların ya da varlıkların yer aldığı, anlatıldığı toplumun inanç sistemleriyle yakından ilişkili olan, çoğunlukla anonim ve sözlü geleneğe dayanan anlatılardır. Bu anlatılar, toplumun kolektif hafızasında önemli bir yer tutar ve söz konusu toplumun dünya görüşünü, doğa-insan-öte dünya ilişkisini açıklamaya yönelik sembolik kodlar taşır.

Efsanelerin temel işlevlerinden biri, sosyal düzenin devamını sağlamak amacıyla bireylerin davranışlarını yönlendirmektir. Bu yönüyle efsaneler, eğitimsel (didaktik), eğlendirici, birleştirici ve psikolojik işlevler üstlenmektedir. Taş kesilme motifi ise, efsane türü içerisinde sıklıkla karşımıza çıkan ve bir tür cezalandırma, sınır koyma ya da kutsallaştırma işlevi gören simgesel bir dönüşüm örneğidir. Bu motifin kullanımı, toplumsal normların ihlali ya da bireysel aşırılıklara karşı bir tür uyarı niteliği taşımakta; aynı zamanda bireyin yaşadığı içsel çatışmaların dışavurumunu temsil etmektedir.

Bu çerçevede *Ağ Gelin* anlatıları, özellikle kadın bedeni, özgürlük, töre ve namus gibi temalar üzerinden şekillenen güçlü bir kültürel ve psikolojik arka plan sunmaktadır. “Taş kesilme” motifi, bu efsanelerde bazen iffetin korunmasının, bazen özgürlük arayışının, bazen de töreye başkaldırının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu durum, bireyin sosyo-kültürel yapıyla yaşadığı çatışmayı görünür kılmakta ve anlatılar aracılığıyla toplumsal bellek içerisinde sürekli yeniden üretilmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızın devamında, seçilen iki *Ağ Gelin* efsanesi üzerinden taş kesilme motifinin ortaya çıkış biçimleri, bu motifin taşıdığı psiko-sosyal işlevler ve halkbilimi açısından anlamları detaylı biçimde ele alınacaktır. Böylece birey- toplum-kültür üçgeninde şekillenen sembolik anlatıların işlevleri ve arka plan dinamikleri daha anlaşılır hâle gelecektir.

Gelenekleri, kültürleri ve folklorik ürünleri de oluşturan bireyin ve toplumun sosyal ve psikolojik yapısıdır. Bu makalede Anadolu’da “Ağ Gelin Efsanesi” olarak adlandırılan efsane örnekleriyle “taş kesilme” motifinin psiko-sosyal temelleri ve işlevleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Seçtiğimiz efsane metinlerinde kültürümüzde büyük öneme sahip olan, namus, iffet, ırz, hürriyeti kaybetmeme isteği gibi değerlerimiz işlenmiştir. Bütün bu söylediklerimize örnek olacak iki adet efsane seçerek incelediğimiz bu çalışmamızda Ağ Gelin efsanelerinin halkın sosyal yaşamını, inançlarını, kabullerini, örflerini ve birçok özelliklerini ne şekilde barındırdığı açıklanacaktır.

Öncelikle, “Ağ Gelin Efsanesi” örneklerinin, taş kesilme motifinin kullanışı, psiko-sosyal temeli ve işlevleri incelemeden önce, efsane türünün tanımı, işlevleri ve taş kesilme motifine dair mevcut araştırma eğilimlerini ana hatlarıyla da olsa belirlemek çalışmamızda ele aldığımız konuyu tartışırken daha anlaşılır olmak bakımından yararlı olacaktır.

Geleneksel Bir Anlatı Türü Olarak Efsane

Efsanenin Tanımı

Yaşayan folklorik malzemenin önemli bir parçası olan efsaneler, her toplumun hafızasında, değerler sisteminde ve kültürel belleğinde özel bir yere sahip ürünlerdir. Bu anlatılar, bağlı oldukları toplumların inanç dünyasını, ahlaki değerlerini, toplumsal düzen anlayışını ve dünya görüşünü yansıtan, kültür hazineleri olarak kabul edilmektedir.

Efsane kavramı, kökeni ve diğer dillerdeki karşılıklarıyla da ilgi çekici bir geçmişe sahiptir. Bugün Türkiye Türkçesinde kullandığımız ‘efsane’ kelimesi, Farsçadan gelmiştir. Batı dillerine ise, Latince "legendus" (okunması gereken, anlatılması gereken) kelimesinden türeyerek girmiştir. Bu kelime:

- İngilizcede **legend**
- Fransızcada **légende**
- Almancada **Legende** ya da **Sage**
- İtalyancada **leggenda**
- İspanyolcada **leyenda** şeklinde kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 2013, s.21).

Efsaneler üzerine bilimsel çalışmalar, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren dikkat çekmiş ve bu alandaki ilk sistemli tanımlardan biri, halkbilimi çalışmalarının öncü isimleri olan Grimm Kardeşler tarafından yapılmıştır. Grimm’lerin bu tanımı, efsanenin hem bir kişiye, olaya veya mekâna bağlı olması, hem de inanılarak aktarılması gibi unsurları öne çıkarması bakımından halen temel kabul edilmekte ve sonraki tanımlara kaynaklık etmektedir.

Legendus terimi, Hristiyan azizlerin bayram günlerinde, kutsal ayinlerde okudukları, azizlerin hayatlarını anlatan bir anlatıya karşılık gelir. Bununla birlikte, Yunanca “Λέγω (legô)” ya da “Λέω (leo)”, “söylemek” fiilinin kökünden gelen kelimenin çekimli hali “legontas” yani “söylenmekte olan, söylence” anlamındaki kelime de, Batı dillerindeki terimle ilgilidir (Erol, 2012: 64). Efsane terimi Farsça kökenli bir kelime olup, “Hikâye, meselden bozma masal” anlamına gelmektedir. Terim, Arapçada “esatir” veya “ustûre” terimleriyle karşılanmaktadır (Öger, 2008, s.75).

Türk lehçelerinde ise efsane için kullanılan terimler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde “esatir, mif, efsane”, Özbek Türkçesinde “rivayat, efsane”, Kazak Türkçesinde “anız, aңыз-engime, epsane-hikayet”, Kırgız Türkçesinde “ulamış, legenda”, Başkurt Türkçesinde “rivayat, legenda”, Kırım Tatar Türkçesinde “efsane”, Kazan Tatar Türkçesinde “rivayat, legenda, ekiyet, beyt”, Altay Türkçesinde “kuuçın, kep-kuuçın, mif-kuuçın, legenda-kuuçın”, Hakas Türkçesinde “kip-çooһ, legenda, çooһçaah”, Tuva Türkçesinde “tool-çurgu çuugaa, töögü çugaa”, Uygur Türkçesinde “rivayet, epsane”, Yakut Türkçesinde “kepsen sehen, kepsel, bıırgı sehen”, Çuvaş Türkçesinde “halap, mif, legenda, umah”(Ergun, 1997, s, 2) Karakalpak Türkçesinde “epsane/epsana, rivayat, aңыз,

añız-engime, legenda" (Fedakâr, 2008, s.90) ve Türkmen Türkçesinde "epsana, rovayat" (Erol, 2012, s.65) terimleri kullanılmaktadır.

Efsane türüne dair yapılan ilk ve en çok kabul gören tanımlardan biri Grimm Kardeşler'e aittir. Jakob Ludwig Karl Grimm ile Wilhelm Grimm tarafından yapılan bu tanım, efsane türüyle ilgili sonraki araştırmalara temel teşkil etmesi bakımından önemlidir. Grimm Kardeşler, efsaneyi "gerçek veya hayalî belirli bir şahıs, olay ya da yer hakkında anlatılan bir hikâye" olarak tanımlar (Sakaoğlu, 1980, s.4). Bu tanım, efsanelerin ayırt edici yönlerini üç temel unsurla ortaya koyar:

1. Efsane, belirli bir tarihi olay veya şahısla (gerçek ya da hayalî) ilişkilidir.
2. Anlatı, belirli bir yerle bağlantılıdır.
3. Olağanüstü unsurlar içerse de anlatıcılar ve dinleyiciler bu anlatıya inanır.

Bu üç özellik, efsaneyi masal, mit ve diğer sözlü anlatı türlerinden ayıran başlıca ölçütler olarak kabul edilmektedir (Sakaoğlu, 1980, s. 4).

Dinler tarihçisi Mircea Eliade, efsanelerin yalnızca halk anlatısı olmanın ötesinde kutsal bir boyut taşıdığını savunur. Ona göre efsaneler, kutsal bir tarihi yansıtır ve zamanın başlangıcında gerçekleştiği kabul edilen olayları konu alır. Eliade, efsanelerin işlevini şu şekilde açıklar:

"Efsane, kutsal bir tarihtir. Zamanın başlangıcında meydana gelmiş ilk olayları anlatır. (...) Efsane, gerçeğin nasıl varlık kazandığını anlatır; bu gerçek ister kozmos, ister bir ada, ister bir bitki türü ya da insan olsun, nesnenin nasıl varlık kazandığı anlatılır. (...) Hakiki bir varoluşun yüce nedenini, kutsal dünyadaki oluşumunu açıklar" (Eliade, 1991, ss.74-75).

Bu yaklaşımıyla Eliade, efsanelerin yalnızca toplumun inanç ve değer sistemini değil, aynı zamanda varoluşun kutsal gerekçesini de anlamlandıran anlatılar olduğunu ortaya koyar. Böylece efsaneler, yalnızca geçmişin değil, kutsalın sürekliliğini sağlayan kültürel ve metafizik kodlar olarak da işlev kazanır.

Bu tanım, efsanelerin yalnızca geçmişçi aktaran anlatılar değil, aynı zamanda kutsalın ve kozmik düzenin açıklayıcı metinleri olduğunu da ortaya koyar. Eliade'nin yaklaşımı, özellikle dinî ve mitolojik içerikli efsanelerin, insanın evreni anlamlandırma çabasında nasıl bir işleve sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de efsane üzerine yapılan ilk tanımlamalardan biri Ziya Gökalp'a aittir. Gökalp, halk anlatılarını sınıflandırma çabasında özellikle mit (üsture) ve menkıbe kavramları üzerinde durmuştur. Ona göre, *"Üstureler, ilahlara taalluk eden maceralardır."* Bu tanım, mitlerin kutsal varlıklarla ilgili anlatılar olduğunu ortaya koymaktadır. Gökalp, bu açıklamasının ardından menkıbe kavramına geçerek, *"Menkıbeler de kahramanlara yani nim-ilahlara isnad olunan sergüzeştlerdir"* (Gökalp, 1997, s.107) diyerek mit ile menkıbe arasındaki ayrımı net bir biçimde ifade etmiştir. Bu yaklaşım, halk anlatılarının

konusuna göre sınıflandırılmasında önemli bir yer tutmakta, anlatıların kahramanlarının doğası üzerinden anlamlandırılmasına olanak tanımaktadır.

Türkiye’de efsane üzerine yapılan tanımlardan biri de Bahaeddin Ögel’e aittir. Ögel, Almanların *Brockhaus* adlı büyük ansiklopedisinde yer alan tanımdan yola çıkarak efsane ile mit ve destan arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Buna göre, “*Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani légende’dir*” (Ögel, 2014, s.2).

Bu tanım, anlatının kahramanının tarihsel varlığına göre sınıflandırmayı esas alır. Gerçekliği tarihsel olarak bilinmeyen figürler mitolojik boyutta değerlendirilirken, tarihsel kişiliklerle ilişkilendirilen anlatılar ise destan kapsamında değerlendirilir. Böylece Ögel, efsanelerin hem mitolojik hem de tarihsel anlatılarla ilişkisini ortaya koyarak anlatı türleri arasında anlamlı bir ayrım yapar.

Boratav, efsanenin temel özelliklerini vurgularken, “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur” (Boratav, 2015, s.111) diyerek efsanenin diğer anlatı türlerinden farkını ortaya koymaktadır.

Boratav’ın bu tanımı, efsanenin inanılır ve gerçek kabul edilen bir anlatı olma özelliğini vurgulamaktadır. Efsanenin sadece olağanüstü veya fantastik öğeleri anlatmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal değerleri ve inanışları pekiştiren bir işlevi olduğunu da belirtir. Efsane, içerdiği öğelerin doğruluğuna olan inançla dinleyiciyi etkiler, böylece kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bunun yanında, efsanenin dili ve üslubu, diğer folklorik türlerden farklı olarak daha basit, yalın ve halkın anlayabileceği şekilde kalır, dolayısıyla günlük dilin ve halk kültürünün bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

Yukarıda aktarılan tanımlamalardan hareketle efsane kavramını genel hatlarıyla şu şekilde tanımlamak mümkündür: Efsane, belirli bir anlatıcısı olmayan, anonim halk anlatıları arasında yer alan ve malzemesini gelenekten alan, inanırılığı olan bir anlatı türüdür. Çoğunlukla olağanüstü kişi, olay ve kavramları konu edinir. İşlev bakımından öğüt verme yöntemiyle toplumsal kural ve değerleri yaşatmayı, kuşaktan kuşağa aktarmayı amaçlar. Aynı zamanda dünya, doğa, insan ve diğer canlıların kökeniyle ilgili açıklamalar getirir ve insanların evreni, doğayı ve yaşamı anlamlandırma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Genellikle kısa, nesir şeklinde anlatılan bu anlatılar, halk inanç ve değer sisteminin şekillenmesinde ve korunmasında önemli bir rol üstlenir.

Efsane Türünün İşlev (Fonksiyon) Özellikleri

Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı* adlı eserinde efsanenin işlevine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Eliade’ye göre, efsanenin ana işlevi, tüm ayınların ve anlamlı insan faaliyetlerinin – beslenme, cinsellik, iş, eğitim, vb. – örnek alınacak modellerini sunmaktır. İnsan, bu efsaneler aracılığıyla, Tanrıların eylemlerini ve hareketlerini taklit ederek, kendi yaşamında da benzer davranışları sergiler. Eliade, özellikle Yeni Gine örneğini verirken,

birçok efsanenin deniz yolculuklarından söz ettiğini, bu efsanelerin aynı zamanda denizcilere yol gösterici modeller sunduğunu belirtir. Bununla birlikte, efsaneler sadece denizcilik gibi özel bir konuda değil, aşk, savaş, balık avlama, yağmur yağdırma ve diğer toplumsal, iktisadi, kültürel faaliyetlerde de örnekler ve modeller sunmaktadır. Böylece, efsane, toplumların yaşamına rehberlik eden ve onları biçimlendiren bir araç olarak işlev görür. (Eliade, 1991, s.78).

Eliade'nin bu yaklaşımı, efsanelerin kültürel ve toplumsal düzeni pekiştiren, insan davranışlarına yol gösteren ve toplumsal değerlerin aktarılmasına olanak sağlayan birer araç olduğunu vurgulamaktadır. Efsaneler sadece hayal gücünü beslemekle kalmaz, aynı zamanda insanların dünyayı anlamlandırmalarına ve toplumda nasıl yaşamaları gerektiği konusunda onlara rehberlik eder.

Bilge Seyidoğlu'nun (2015) "Erzurum Efsaneleri" adlı çalışmasında sıraladığı efsanelerin işlevleri, kültürün korunması ve aktarılmasındaki önemini vurgulamaktadır. Seyidoğlu'na göre efsaneler, şu dört ana işlevi yerine getirir:

1. **Gelenek ve Göreneklerin Koruyucusu Olma:** Efsaneler, toplumsal geleneklerin ve kültürel normların nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bu işlev, efsanelerin toplumun hafızasını ve kimliğini koruyarak, kültürel sürekliliği sağlamalarına yardımcı olur.

2. **Topluma Yön Verme:** Efsaneler, bireylerin ve toplumların değer yargılarını şekillendirir. Onlar, toplumsal kurallara ve etik değerlere dair bilgilendirmeler yaparak, insanların iyi ya da kötü davranışları ayırt etmelerine yardımcı olur. Efsaneler, ahlaki rehberlik sağlayarak bireyleri doğru yolu takip etmeye teşvik eder.

3. **Mekânlara Mana Kazandırma:** Efsaneler, anlatıldıkları yerlerin tarihi, kültürel ve manevi anlamlarını pekiştirir. Bu sayede, yerler sadece coğrafi anlam taşımakla kalmaz, aynı zamanda halkın inanç ve değer sistemine göre derin bir anlam kazanır.

4. **Koruyucu ve Tedavi Edici Rol:** Efsaneler, bireylerin ruhsal ve bedensel iyilikleri için koruyucu ve tedavi edici bir işlev görebilir. Örneğin, kötü ruhlardan korunmak, sağlık sorunlarından iyileşmek ya da sıkıntılı durumlarla başa çıkmak için çeşitli ritüeller ve efsanevi anlatılar devreye girebilir.

Bu dört ana işlev, efsanelerin yalnızca birer hikâye olmanın ötesinde, bir toplumun kültürünü şekillendiren, toplumsal değerleri besleyen ve bireylerin günlük yaşamlarına yön veren güçlü araçlar olduğunu gösterir.

Pertev Naili Boratav'ın (2015, s.171). "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde vurguladığı bu bakış açısı, efsanelerin yalnızca halk edebiyatının bir parçası olarak kalmayıp, çağdaş sanatlarla olan etkileşimini de gözler önüne seriyor. Boratav, efsanelerin sahip oldukları anlam derinliği, renkli anlatım ve duygusal içeriği ile resim, şiir, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarına ilham kaynağı olabileceğini belirtir.

Efsanelerin bu şekilde işlev görmesi, onların zamanla evrilerek modern sanatların bir parçası hâline gelmesini sağlar. Yaratıcı sanatçılar, efsanelerin içinde barındırdığı semboller, temalar ve toplumsal mesajları, çağdaş dünya ve insanların yaşadığı sorunlarla ilişkilendirerek yeni biçimlerde sunabilirler. Bu, hem geleneksel kültürün korunmasını sağlar hem de çağdaş sanatlara yeni anlamlar katma fırsatı sunar.

Efsanelerin, ait olduğu toplumun kültürel ve ahlaki değerlerini yansıtırma işlevi, halk anlatılarının en belirgin özelliklerinden biridir. Ancak efsaneler, yalnızca kültürün yansımaları olmakla kalmaz, aynı zamanda inanç temelleri etrafında şekillendiği için daha derin bir anlam taşır. Bu temalar, efsaneye gerçeklik kazandırır ve onu toplumun kolektif belleğinde özel bir yere oturtur.

Efsanelerin toplumsal öğretiyi kabul ettirme işlevi, onları diğer halk anlatı türlerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu anlatılar, yalnızca eğlencelik veya öğretici hikâyeler değil; toplumun ahlaki, dini ve kültürel değerlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir efsane dinlendiğinde, sadece bir hikâye anlatılmamış olur; aynı zamanda toplumun değerlerine, doğru ve yanlış arasında bir yol gösterici işlevi de yüklenmiş olur. Anlatıcı ve dinleyici, bu tür hikâyeleri kabul ederken, onlardan bir anlam çıkarır ve toplumsal kuralları ve değerleri güçlendiren bir mesaj alır.

Efsanelerin sahip olduğu bu işlev, onları bir toplumun bir arada tutan önemli bir kültürel araç hâline getirir. Toplamlar, bu anlatılar aracılığıyla yalnızca tarihsel gerçekleri değil, aynı zamanda ahlaki ve dini inançları da nesilden nesile aktarmaktadır. Bir yerle ilgili efsaneye inanmak, o yerle bütünleşmek ve o kültürel bağları güçlendirmek, efsanelerin toplumsal birlikteliği sağlayan bir işlev üstlendiğini gösterir. Bu bağlamda efsaneler, halkı bir arada tutan, toplumun kimliğini şekillendiren ve moral değerleri pekiştiren önemli bir kültürel öğedir.

Taş Kesilme Motifi

Anadolu ve Türk dünyası sözlü kültüründe en yaygın efsane konularından biri de “taş kesilme” motifidir. Şekil değiştirme motifleri arasında yer alan bu unsur; insan, hayvan, bitki ya da herhangi bir nesnenin doğaüstü bir sebeple ya da ilahî bir müdahale sonucu taşa dönüşmesi şeklinde karşımıza çıkar. Taş kesilme motifi, her şeyden önce bir şekil değiştirme ve dönüşüm olayıdır. Bu dönüşüm, çoğu zaman toplumun değer yargıları, inanç dünyası ve ahlak anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

Sözlü halk edebiyatının en eski ve en yaygın anlatı türlerinden olan masal ve efsanelerde sıkça rastlanan bu motif, bazen ibret verici bir olayın sonucu, bazen de bir koruma ya da kurtuluş aracı olarak işlev görür. Özellikle iffet, namus, sadakat, vefa gibi toplumsal değerlerin korunması ya da kutsal kabul edilen değerlere saygısızlık edilmesinin cezalandırılması teması etrafında şekillenen taş kesilme anlatıları, sadece Anadolu coğrafyasında değil, Türk dünyasının farklı bölgelerinde de benzer işlevlerle anlatılagelmıştır. Bu yönüyle motif, yalnızca bir anlatı unsuru değil, aynı zamanda toplumun kolektif hafızasında yer eden değerlerin taşıyıcısı konumundadır.

Sakaoğlu, şekil değiştirmeyi “*Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların, bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir.*” şeklinde tanımlayarak değişikliğin sebebini şöyle açıklar: “*Değişikliğin temel sebebi cezadır; felâketten veya sonu felâkete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır.*” (1980, s. 29).

Taş kesilmeyle neticelenen efsanelerde esas olan şey cezalandırmadır. Cezalandırmanın yanında utanma, korku ve kurtulma gibi psikolojik haller de etkin rol oynarlar. Efsanelerdeki taş kesilmenin başlıca sebepleri şu şekildedir:

1. Beddualarla taş kesilenler
2. Günah işleyenler, Tanrı’nın gazabına uğrayarak taşlaşırlar

3. Dilekleri sonunda taş kesilenler, Zor durumda kalanlar, içinde bulundukları durumdan kurtulmak için Allah’tan kendilerini taşla çevirmesini dilerler (Ergun, 1997, s.176).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, efsane türü içerisinde yer alan “taş kesilme” motifi, yalnızca fiziksel bir dönüşümün ifadesi değil, aynı zamanda toplumun değerler sisteminin ve tabu anlayışının bir yansımasıdır. Bu motif, çoğu zaman ceza veya mükâfat şeklinde tezahür etmekle birlikte, esasen toplumsal değerleri koruma, öğretme ve teminat altına alma işlevi de üstlenir. Yasaklar (tabular) etrafında şekillenen bu dönüşüm, yapılması ya da yapılmaması gereken davranışlara dair güçlü bir mesaj içerir.

Birçok efsane metninde görüldüğü gibi, efsane kahramanı veya kahramanları işledikleri bir suç, günah ya da toplumun değer yargılarına aykırı bir davranış nedeniyle Tanrı’nın ya da doğaüstü güçlerin müdahalesiyle cezalandırılarak taşla dönüşürler. Bunun yanında, bir beddua sonucu ya da dilek aracılığıyla gerçekleşen şekil değiştirme olayları da söz konusudur. Çoğu örnekte kahraman, utanılacak, güç ya da çaresizlik içeren bir durumdan kurtulmak amacıyla ilahi bir yardım ister ve bu dileği şekil değiştirerek karşılık bulur.

Bu çalışmada ise dilek sonucu taşla dönüşme motifi üzerine kurgulanan Ağ Gelin efsanesi örnekleri incelenmiştir. Ağ Gelin efsanelerinde kahraman, toplumun namus, iffet ve onur gibi değerlerini tehdit eden bir durumla karşı karşıya kaldığında, kurtuluşu Tanrı’ya sığınmakta bulur veya bir beddua ya da kendi dilediği dilekle taşla dönüşerek kurtulur. Bu dönüşüm, aynı zamanda halk tarafından ayıplanmak yerine yüceltilen, kutsal hâle getirilen bir son olarak kabul edilir. Böylelikle, efsane sadece bir anlatı değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin aktarımı ve tabuların öğretimi işlevini üstlenen didaktik bir araç hâline gelir.

1. Ağ Gelin Efsanesinde Taş Kesilme-Örnek Metinler

Ağ Gelin Efsanesi, kültürel, sosyolojik ve psikolojik birçok imgeyi bünyesinde barındırması açısından oldukça önemlidir. Toplumun genel değer yargıları ve keskin

çizgileri bu efsanede kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu nedenle Anadolu sahasından birçok “Ağ Gelin Efsanesi” varyantları karşımıza çıkmaktadır. Makalenin bu kısmında Nevşehir ve Kayseri illerinden daha önce derlenmiş “Ağ Gelin Efsanesi” örneklerinin, taş kesilme motifinin ve psiko-sosyal açısını çözümlenecektir.

Ağ Gelin Efsanesi¹

“Nevşehir’den Kayseri’ye kadar uzanan Erciyes Dağı’nın eteklerinde, kutsal olduğuna inanılan bir taş bulunmaktadır. “Ağ Gelin” ismi verilen bu taşla ilgili Nevşehir’in Ürgüp ilçesine bağlı Yeşilöz köyünde bir efsane anlatılmaktadır:

Çok güzel bir kadın olan Ağ Gelin, bir ağanın gelinidir. Kocasını öldürdüğüne âşık olan bir köylü adam, Ağ Gelin’e sahip olmak ister. Ne var ki, adamın isteği gerçekleşmeyince, Ağ Gelin’e iftira atar. Buna dayanamayan Ağ Gelin, iki çocuğu ile birlikte Erciyes Dağı’nın eteklerine gider ve “Allah’ım beni ya taş et ya da kuş et.” diye dua eder. Duası kabul olan Ağ Gelin, iki çocuğu ile beraber taş kesilir”

Ağ Gelin’e sahip olamayan köylü adam Ağ Gelin’e iftira atmıştır. Burada psikolojik olarak mevcut durumu ve reddedilmeyi kabullenememe söz konusudur. “Bana yar olmayan kimseye yar olmasın” anlayışı çerçevesinde intikam hissiyle iftira yolunu tercih etmiştir. Yapılan iftiraya dayanamayan Ağ Gelin, iki çocuğuyla birlikte yollara düşer ve “Allah’ım beni ya taş et, ya da kuş et” diye dua eder. Bu efsanede dileğe sebep olan olgu, namusa veya iffete gelen leke karşısında duyulan utanç ve üzüntüdür. Gelinin taşla dönüşmesinde namus ebedileştirilen asıl kavramıdır. Nitekim taş Türk kültüründe ölümsüzlüğün, ebedîliğin simgesidir. Bu tür efsanelerde efsane kahramanı utanç verici bir durumdan kurtulmak için şekil değiştirmeye razı olur.

Efsane örneğinde köylü adamın iftiralarına dayanamayan kız kurtulmak için taşla dönmeyi diler ve gelin ilahi güç ile taşla dönüşür. Gelin iftiralarından kurtulmuş ve mükâfatlandırılmıştır. İlahî güç, onun duasını kabul eder ve toplum tarafından ayıplanmasını değil yüceltilmesini sağlar.

Görüldüğü üzere; halkın bazı değer yargılarına verdiği önem her şeyden önemlidir. Bunu bilen insanlar bu ibret kanıtlarını yeni nesillere gösterir; değer yargılarının sahiplenilmesini ve onlara ne olursa olsun sahip çıkılmasını sağlar.

Ağ Gelin Efsanesi²

“Koçgun devri adı verilen 1603-1607 yıllarındaki isyan ve soygun hareketlerinde Develi de etkilenmiştir. 1603 yılında ünlü eşkiya Taval Mehmet’in yine Han Mehmet adındaki eşkiyanın yaptığı kötülükler ile aşiretler arasındaki kanlı çatışmalar meşhurdur. Ağ gelin efsanesi de bu kötü günlerin izlerini taşımaktadır. Efsanenin halk tefekküründeki gelişimi şöyledir:

¹ M. Öcal Oğuz& Petek Ersoy (2007). *Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri-Mekânlar ve Anlatılar*. Gazi Üniversitesi THBMR Yayını. 10.

² Pınarbaşı, Gülenay (2016). *Anadolu’ya Adını Veren Kadınlar*. Metamorfoz Yayıncılık, 34-36

Develi'den bir Türkmen obası, Erciyes'in güney eteklerinde bir yaylaya çıkarlar. Bu obada, ahlaki ve fiziki güzelliğinden dolayı Ağ (Ak) Gelin adı verilen bir gelin vardır. Kocas ve iki çocuğu ile beraber mutlu yaşarlarken, kocası gurbete çalışmaya gitmiştir. Develi çevresinde yaşayan bir eşkiya, güzelliği ile şöret bulan Ak Gelin'e göz koymuştur. Sahipsizliğini de anlayınca, bir gece obayı basarak kaçırmak ister. Namus timsali Ak Gelin, olayı anlar; gece karanlığında iki çocuğunu ve küçük sandığını yanına alarak, karışıklıktan da faydalanarak gizlice Erciyes'e doğru kaçar. Erciyes'in ortalarında öyle bir yere gelir ki, ilerisi uçurum gidilmez. Geriye dönse eşkiya. Gözyaşları ve çaresizlik içerisinde ellerini açar ve Allah'a yalvarır: "Allah'ım! Beni ve çocuklarımı ya taş et ya da kuş." Duası, kabul edilir. Güneş doğunca oba sakinleri ve eşkiya; Ak Gelin, iki çocuğu ve çeyiz sandığının hayretle ve şaşkınlıkla taş kesildiğini görürler. Günler sonra obaya dönen kocası olayı annesinden öğrenir. Koşarak ailesinin taş kesildiğini görür. Uzaklardan bir ses duyar: "Yiğidim namusunu bir eşkiyaya çiğnetmedim. O eşkiyadan ahımı koma." Bu ses Ak Gelin'in sesidir. Delikanlı taş kesilen ailesine bakarak: "Alırım ahını, koymam Ak Gelin!" diye haykırır."

Yukarıdaki "Ağ Gelin Efsanesi" örneğinde, taş kesilme motifinin bir sakınma olgusu etrafında meydana geldiği görülmektedir. Efsaneye konu olan gelin kendisine sahip olmak isteyen düşman ya da öteki kavramından "korkma", "sakınma", "kaçma" veya "kurtulma" içgüdüsüyle davranması söz konusudur.

Freud, insanı aslında içgüdüleriyle belirlenmiş *biyolojik* bir varlık olarak görmüş ve insanda iki temel içgüdü'nün var olduğunu öne sürmüştür: *Kendini koruma içgüdü'sü* ve 'libido' olarak adlandırdığı *cinsel içgüdü*. Freud'a göre insan, yaşamak ve kendi soyunu sürdürmek için bu içgüdülerini tatmin etmek zorunda olan bir yaratıktır (Fromm, 1997, s.XXVI). Bu nedenle insan psikolojisi, herhangi bir tehlike anında kendini koruma içgüdü'sü ile çeşitli savunmalara başvurmaktadır. Ağ Gelin efsanesinde, kahraman genellikle iradesi dışında bir tehdit veya onur kırıcı bir durumla karşı karşıya kalır. Bu noktada kurtuluş yolu olarak "taşa dönüşme" olgusu tercih edilir. Taşa dönüşmek, canlı varlığın canlılık özelliğini yitirmesi anlamına gelmekle birlikte, inanç dünyasında bu eylem tehlikenin bertaraf edilmesi ya da öte dünya inanışında yeniden doğuş ve dirilişin bir sembolü olarak da yorumlanabilir.

Burada "taş kesilme" olgusu, iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir ceza niteliği taşır. Feyzioğlu'nun da belirttiği gibi, bu motifi içeren efsanelerde, bazı davranış kalıpları özellikle pekiştirilir ve geleneksel ahlâk anlayışı "taşlaşma" müeyyidesiyle ebedileştirilmek istenir. Taş, bu noktada sadece bir fiziksel dönüşüm nesnesi değil, toplumun değer yargılarının ve ahlâkî kabullerinin somutlaştığı, kalıcı ve görünür bir işaret olarak işlev görür (Feyzioğlu, 2015, s.131).

Sonuç olarak, Ağ Gelin efsanesi ve benzeri anlatılar, toplumun ahlâkî değerlerini koruma ve pekiştirme işleviyle birlikte, bireylerin toplumsal yaptırım ve tabular karşısındaki konumunu da belirleyen öğretici anlatılar olarak önem taşır. Bu anlatılarda

taşlaşma motifi, bir yandan ahlâkî normların ihlal edilmesi durumunda uygulanacak yaptırımları, diğer yandan ise masumiyetin ve erdemin kutsanması işlevini yerine getirir.

Malinowski'ye göre, her insan topluluğu, birtakım biyolojik ve psikolojik temel ihtiyaçlara sahiptir. Ancak bu ihtiyaçlar, her toplumda farklı kültürel sistemlerle karşılanır. Yani temel gereksinimler evrensel olsa da, bu gereksinimlere verilen kültürel tepkiler toplumdan topluma değişir. Malinowski, bu durumu şöyle özetlemiştir:

Temel İhtiyaç	Kültürün Tepkisi
1. Metabolizma	Beslenme sistemi (hangi yiyeceklerin yenildiği, nasıl üretildiği, saklandığı ve tüketildiği kültüre göre değişir.)
2. Üreme	Akrabalık sistemi (evlilik biçimleri, cinsel normlar, çocuk bakımı ve soy bağı düzenlemeleri.)
3. Bedensel Rahatlık	Konut (barınak türleri, yapım teknikleri, yaşama alanlarının düzenlenmesi.)
4. Güvenlik	Koruma sistemleri (hukuk, ceza, toplum düzeni, savaş ve savunma biçimleri.)
5. Hareket	Faaliyetler (oyunlar, sporlar, avlanma, tarım, göçebelik gibi hareket ve iş faaliyetleri.)
6. Büyüme	Eğitim sistemleri (bilgi ve değer aktarımı, yetişkinliğe geçiş ritüelleri.)
7. Sağlık	Hijyen ve tıp sistemleri (hastalık algısı, tedavi yöntemleri, şifacılık, sağaltma ritüelleri.)

Malinowski (2016, s.88) kültürün bu işlevselci yönünü vurgulayarak, kültürel yapılar ile insan ihtiyaçları arasında doğrudan bir ilişki kurar. Ona göre, hiçbir kültürel unsur işlevsiz değildir; her unsur, belirli bir ihtiyacı karşılamak ya da bir soruna çözüm olmak üzere ortaya çıkmıştır.

Malinowski'nin temel ihtiyaçlar-kültürün tepkisi teorisinden yola çıkarak, "*Namus Timsali*" olarak betimi yapılan Ak Gelin, namusunu ve hürriyetini vermek istemediği için Allah'a yalvarıp taş olmayı dilemiştir. İffet, Anadolu kadını için canın bile ötesinde bir korunması gereken bir değerdir (Pınarbaşı, s.41). Ağ Gelin, güvenlik sorununa karşı, kendini korumaya almak istemiştir. Korunmasız veya savunmasız olduğundan, kendini savunmak için herhangi bir imkânı olmayan kişi psikolojisiyle taş dönmeyi, yani kendini bu şekilde güvenlik altına almıştır. Çünkü ırzı korumak hem İslâmiyet'te hem de Türk örfünde önemli bir değerdir. Ağ Gelin efsanesinde "namus candan daha önemlidir" fikri işlenmektedir. Namus, ar, iffet, hürriyet, düşman eline düşmeyi istememe Türk toplum yaşantısında çok büyük önem teşkil ettiğinden ötürü Ağ Gelin toplumun örfüne uygun davranmak istemiştir.

Ağ Gelin Efsanesi gibi taş kesilme motifli anlatılar, yalnızca fantastik olaylar sunmaz; aynı zamanda toplumsal değerlerin ve ahlaki normların korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan birer sosyal kontrol mekanizması işlevi görür. Bu tür anlatılarda:

- Namus, hürriyet, onur gibi değerlerin önceliği vurgulanır.
- Bireyin zor bir durumda nasıl davranması gerektiği konusunda topluma model sunulur.
- Taşa dönüşme olgusu burada yalnızca bir fiziksel dönüşüm değil; aynı zamanda toplumsal bellekte ebedileşme, yücelme ve ilahi adaletin tecellisi anlamını taşır.

Malinowski'nin temel ihtiyaçlar listesiyle bağlantı kurarsak:

- Bu efsane “Güvenlik” (hem fiziki hem toplumsal güvenlik) ve “Büyüme” (toplumsal eğitim ve değer aktarımı) ihtiyacına karşılık gelir.
- Ağ Gelin'in taş kesilmesi, bireysel onurun korunması ve toplum düzeninin devamı adına yapılan bir fedakârlık gibi sunulur.
- Anlatı, aynı zamanda eğitici işlev taşır; yeni nesillere hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini, değerlerine nasıl sahip çıkmaları gerektiğini öğretir.

Bu bağlamda, efsane anlatımı yalnızca geçmişte yaşandığına inanılan olayları aktaran bir tür değil, aynı zamanda toplumsal değer yargılarının ve ahlak sisteminin korunması için işleyen bir öğretici kurumdur.

Fromm'un (1997, s.XXXIV) yaklaşımında ahlâkî değerler, bireyin özgürleşmesi ve kendini gerçekleştirme için gereklidir. Yani kişi, toplumun onayladığı ya da baskıladığı için değil, kendi ruh sağlığı ve içsel uyumunu sağlayabilmek için bu değerleri içselleştirip yaşar. Ağ Gelin'in taş kesilmesi, işte bu bağlamda hem toplumsal hem bireysel düzeyde ahlâkî ve ruhsal bir kurtuluş anlamına gelir.

- Toplumsal değer yargıları, bireyin sadece toplumda kabul görebilmesi için değil, aynı zamanda kendi varlığını anlamlandırması ve ruh sağlığını koruyabilmesi için gereklidir.
- Ağ Gelin Efsanesi'nde, kahramanın yaşadığı durum ve verdiği karar, aslında onun kişiliğinin, özgür iradesinin ve değer sisteminin bir yansımasıdır. Fromm'a göre bu, bireyin ruh sağlığını ve içsel bütünlüğünü korumasının da bir yoludur.
- Taşa dönüşmek, yalnızca dışsal bir bedel ya da toplumun baskısından kaçış değil, aynı zamanda ahlâkî değerlerle uyumlu bir eylem yoluyla kendi iç bütünlüğünü ve onurunu koruma biçimi olarak da görülebilir.

“Ağ Gelin Efsanesi” gurbete eşini yolcu eden kadının arıyla, namusuyla evinde oturması toplum için de önemli bir değer olduğunu, gurbetteki kocasına sadık kadın tipinin Türk toplumu tarafından nasıl kabul gördüğünü gösteren bir örnektir. Çünkü

kadınların eşlerine sadakatinin önemli bir parçası da cinsel sadakattir. Kadınlar erlerinden başkasına yar olmayacaklarına âdeta yeminlidirler. Bu uğruda ne kendi canları ne de evlatlarının canlarının bir ehemmiyeti yoktur (Pınarbaşı, 2016, s. 66). İşte yukarıda belirtilen iffetine düşkün Anadolu kadınları, bir tehlike karşısında ölümü, yok olmayı ya da değişime uğramayı tercih etmektedir.(Pınarbaşı, 2010, s. 158).

Sonuç

Bu çalışmada, Anadolu sahasında yaygın biçimde anlatılan ve halk anlatı geleneği içerisinde önemli bir yer tutan *Ağ Gelin Efsanesi* örnekleri üzerinden taş kesilme motifinin psiko-sosyal temelleri ve işlevleri incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda efsanelerin yalnızca estetik değer taşıyan sözlü kültür ürünleri olmadığı, aksine bireyin ve toplumun ruhsal ve sosyal dinamiklerini yansıtan işlevsel anlatılar olduğu ortaya konmuştur.

“Ağ Gelin Efsanesi”, bireyin zorlayıcı yaşam koşulları karşısında geliştirdiği içsel direnci, onurunu ve değerlerini koruma yönündeki tutumunu simgelemektedir. Taş kesilme motifi bu bağlamda, hem bireysel bir arınma ve kurtuluş biçimi hem de toplumsal bir yüceltme ve ibret aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsane metinlerinde yer alan namus, iffet, hürriyet gibi kavramlar, halkın değer yargılarını önceliklendiren bir bakış açısıyla işlenmiş; bu değerlerin korunması uğrunda verilen mücadele kutsallaştırılmıştır.

“Ağ Gelin Efsanesi”nin iki örneğinde de görüldüğü üzere, başta efsaneler olmak üzere ağıtlar, türküler ve diğer anonim halk anlatıları, yalnızca eğlence amacıyla tüketilen işlevsiz anlatılar olarak değerlendirilmemelidir. Gerek sözlü gerekse yazılı kültür aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan bu anlatılar, toplumun ortak değer dünyasında kabul gören ve çoğu zaman kutsallık atfedilen metinlerdir. Bu tür anlatıların oluşum sürecinde bireysel ve toplumsal düzeyde pek çok sosyo-psikolojik etkenin etkili olduğu görülmektedir. Efsaneler, sadece geçmişin izlerini taşımakla kalmaz, aynı zamanda toplumun dünya görüşünü, örf-adetlerini, bilgi düzeyini ve yaşam tarzını yansıtarak geleceğe taşır.

Efsanelerin kabul görmesinin temelinde, anlatının içerdiği olaylara ve mesajlara duyulan inanç yatmaktadır. Efsane, yalnızca anlatılan bir olay değil, aynı zamanda bir bilgi ve değer kaynağı olarak toplumun hafızasında yer edinir. *Ağ Gelin Efsanesi* özelinde değerlendirildiğinde, gelin figürünün maruz kaldığı zorluklar karşısında kurtuluşu ilahî güce sığınmakta araması dikkat çekicidir. Burada taş kesilme motifi, yalnızca fiziksel bir dönüşüm değil, aynı zamanda bireyin değerlerini koruma yönündeki içsel direnişinin ve duasının karşılık bulmasının bir nişanesi olarak sunulmaktadır. Gelin, toplum tarafından ayıplanmak yerine yüceltilmekte, dua yoluyla gerçekleşen bu dönüşüm bir tür ödül ya da korunma biçimi olarak anlamlandırılmaktadır.

Seçilen efsane metinlerinde toplumun önem verdiği namus, iffet, hürriyet, ırz gibi değerler ön plandadır. Gelinin maruz kaldığı düşmanlık, iftira ya da baskı gibi durumlar karşısında ortaya koyduğu “korku”, “sakınma”, “kaçma” ve “kurtulma” yönelimleri, bireyin psikolojik durumunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda taş kesilme motifi,

yalnızca bir anlatı unsuru değil, bireyin çaresizlik içinde bulunduğu anlarda gösterdiği psiko-sosyal tepkinin sembolüdür.

Sonuç olarak, toplumun ihtiyaçlarını, korkularını, sevinçlerini ve kolektif tepkilerini ifade eden efsaneler, bizzat toplumun ürettiği ve biçimlendirdiği kültürel ürünlerdir. “Ağ Gelin Efsanesi” gibi örneklerde görüldüğü üzere, hemen her efsane, insan ve toplum psikolojisinin derinliklerinden beslenerek şekillenir. Bu yönüyle efsaneler, halkbilimsel açıdan yalnızca estetik değil, aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik çözümlemelere de imkân veren çok katmanlı metinlerdir.

Kaynakça

- Boratav, P. N. (2015). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı* (A. Arlı, Çev.). Ankara: Gece Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi* (Cilt 1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, Ş. S. (2012). *Türkmen efsaneleri üzerine bir araştırma (İnceleme-Metinler)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Fedakâr Dönmez, P. (2008). *Karakalpak efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Feyzioğlu, N. (2015). Gelin kayası efsaneleri ve taş kesilme motifi üzerine bir değerlendirme. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(9), 115-133.
- Fromm, E. (1997). *Erdem ve mutluluk* (S. Alpagut, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, Z. (1997). *Türk töresi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel bir kültür teorisi* (M. Gündüz, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., & Ersoy, P. (2007). *Türkiye’de 2006 yılında yaşayan taş kesilme efsaneleri: Mekânlar ve anlatılar*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öger, A. (2008). *Uygur efsaneleri üzerinde bir araştırma (İnceleme ve metinler)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Pınarbaşı, G. (2010). *Anadolu efsanelerinde dindar kadın ve ermiş kadın*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Pınarbaşı, G. (2016). *Anadolu’ya adını veren kadınlar*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.

Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları.

Sakaoğlu, S. (2013). *Efsane araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınevi.

Seyidoğlu, B. (2015). *Erzurum efsaneleri*. Erzurum: Erzurum Kitaplığı.